

Вялікая Айчынная вайна: погляд з розных бакоў

Вывучэнне гісторыі Вялікай Айчыннай вайны – адзін з важных напрамкаў айчыннай гістарычнай навукі. І беларускія даследчыкі на гэтай ніве маюць пэўны плён. Прынамсі, імі раскрыты шматлікія аспекты апошняга ваеннага ліхалецця на нашай зямлі, уведзена ў навуковы ўжытак многа архіўных дакументаў, зроблены абагульненні, якія дапамагаюць больш удумліва разглядаць адпаведныя падзеі. Але і сёння застаюцца яшчэ недаследаваныя ці маладаследаваныя праблемы, узнікае шэраг пытанняў, якія патрабуюць удакладнення. Тут значную ролю можа адыграць больш шырокае вывучэнне дакументаў з нямецкіх архіваў і іх параўнанне з айчыннымі крыніцамі. Гэтану ў пэўнай ступені будзе садзейнічаць кніга кандыдата гістарычных навук Сяргея Новікава «Беларусь улётку 1941 года: новыя падыходы ў даследаванні баявых дзеянняў».

Кніга – лагічнае завяршэнне шматгадовых даследаванняў аўтара ў рамках згаданай тэматыкі, неаднаразова прадстаўленай ім на старонках часопісаў «Беларуская думка», «Беларускі гістарычны часопіс», «Весці НАН Беларусі» і іншых выданняў. Чытач, такім чынам, упершыню атрымлівае спрыяльную магчымасць для асабістага знаёмства з дапоўненымі матэрыяламі і дапрацаванымі тэмамі, прысвечанымі баявым дзеянням на тэрыторыі Беларусі летам 1941 года. Аўтар закранае гэты аспект ваеннай гісторыі ў кантэксце новых дакументальных крыніц, выяўленых у фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Федэральнага ваеннага архіва Германіі і Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны Расійскай Федэрацыі, а таксама найноўшай навуковай літаратуры як айчыннага, так і замежнага паходжання. У нашым выпадку – даследаванняў нямецкіх, расійскіх і ўкраінскіх гісторыкаў, а таксама арыгінальных архіўных дакументаў.

Дакументы, прыведзеныя ў манаграфіі, пераканаўча паказваюць, якую ролю адыграў у разбуранні германскага плана «маланкавай вайны» супраць СССР стратэгічны рубж абароны ў Беларусі. Аўтару ў рамках сваёй даследчыцкай канцэпцыі ўдалося таксама прадэманстраваць здольнасць выяўляць сярод даследаваных матэрыялаў новую інфармацыю, сістэматызаваць і абагульняць сабраныя па крупінках даныя з самых розных крыніц. Пры гэтым ён

прытрымліваецца думкі, што немагчыма прааналізаваць усебакова падзеі Вялікай Айчыннай вайны, асабліва баявыя дзеянні, не паказваючы іх і з процілеглага боку, у дадзеным выпадку не выкарыстоўваючы нямецкія крыніцы.

Не менш важнай адметнасцю гэтай працы з’яўляецца і яе структура: яна ўключае гістарычныя нарысы і перакладзеныя ўпершыню на беларускую і рускую мовы арыгінальныя нямецкія дакументы. Кніга складаецца толькі з двух асобных раздзелаў і дадаткаў. На аснове гэтага ствараюцца больш спрыяльныя ўмовы не толькі для істотнага паглыблення гістарычных ведаў, але і комплекснага асэнсавання асобных маладаследаваных і дыскусійных пытанняў ваеннай гісторыі Беларусі. Такая пабудова працы дазваляе чытачу самастойна знайсці адказы на пастаўленыя ім жа пытанні.

Асаблівую цікавасць выклікае першы раздзел кнігі «Новыя падыходы ў даследаванні баявых дзеянняў на тэрыторыі Беларусі», у якім С. Новікаў скрупулёзна разглядае факты і падзеі, што па розных прычынах доўгі час заставаліся па-за ўвагай гісторыкаў. Айчынныя і замежныя крыніцы пры гэтым ён не раздзяляе, а разглядае іх як адзіную базу для фарміравання новых ведаў. Напрыклад, упершыню ўводзяцца нямецкія архіўныя даныя аб колькасці савецкіх ваеннапалонных, абаронцаў Брэсцкай крэпасці, звесткі аб ваенна-аператыўным значэнні Лепельскай аперацыі 6–11 ліпеня

1941 года, баявы загад № 1 генерала М. Раманава на абарону Магілёва ад 7 ліпеня 1941 года, пратакол допыту захопленнага ў палон сына І. Сталіна старшага лейтэнанта Я. Джугашвілі і інш.

Чытач знойдзе і аргументаваны аналіз некаторых баявых дзеянняў Чырвонай арміі летам 1941 года. Звернемся толькі да аднаго прыкладу, найбольш адметнага для айчынай ваеннай гістарыяграфіі. Так, баявыя дзеянні Заходняга фронту на тэрыторыі Беларусі на працягу першых двух ваенных месяцаў разглядаюцца ў гістарычнай літаратуры выключна як «буйное паражэнне». У сваёй працы С. Новікаў аспрэчвае гэты замацаваны з савецкага часу ў айчынай гістарыяграфіі тэзіс і прыводзіць дакументальнае пацвярджэнне, што якраз баявыя дзеянні Заходняга і навастворанага Цэнтральнага франтоў на тэрыторыі Беларусі сталі адной з галоўных прычын падпісання А. Гітлерам 30 ліпеня 1941 года дырэктывы № 34, паводле якой група армій «Цэнтр» спыніла наступленне на Маскву і ўпершыню з пачатку аперацыі «Барбароса» муслі перайсці да абароны.

С. Новікаў закрануў і шэраг іншых вострых пытанняў як факталагічнага, так і метадалагічнага кшталту, якія рэальна існуюць у сучаснай айчынай гістарыяграфіі ў асветленні баявых дзеянняў Чырвонай арміі на тэрыторыі Беларусі летам 1941 года. Прынамсі, ім зроблена спроба на падставе новых дакументаў прадставіць чытачу вынікі аналізу розных падыходаў у дачыненні да нямецкага штурму і савецкай абароны Брэсцкай крэпасці. Садзейнічае рэканструкцыі асобных аспектаў гераічнай абароны цытадэлі ў Брэсце і храналогія баявых дзеянняў, складзеная аўтарам паводле нямецкіх дакументальных крыніц.

У другім падраздзеле, у аснову якога пакладзена параўнанне дакументаў Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны Расійскай Федэрацыі ў Падольску і Федэральнага ваеннага архіва Германіі ў Фрайбургу, зроблена спроба ацаніць танкавую бітву пад Сянно «як самую буйную танкавую бітву ў сусветнай гісторыі».

У трэцім падраздзеле аўтар прапанаваў выснову, што Магілёў летам 1941 года стаў «крэпасцю на Дняпры», дзе з удзелам не адной 172-й, а некалькіх савецкіх стралковых дывізіяў адбылася «Магілёўская бітва». Абгрунтаваўшы свой тэзіс, С. Новікаў



Новікаў, С.Я. Беларусь улетку 1941 года: новыя падыходы ў даследаванні баявых дзеянняў / С.Я. Новікаў. – Мінск, 2014. – 299 с.

выкарыстоўвае пераважна нямецкія дакументы, у якіх прыведзены не толькі факты мужнасці, стойкасці і адвагі абаронцаў рубяжа на Дняпры, але і дакументальна засведчана майстэрства вядзення савецкай абароны.

Наступны падраздзел звязаны са зместам і вывадамі папярэдняга падраздзела, паколькі таксама змяшчае фактычныя даныя аб унікальнасці праведзеных Чырвонай арміяй наступальнай і абарончай аперацый на Гомельшчыне, дзе ў ліпені – жніўні 1941 года быў спынены флангавы ўдар груп армій «Цэнтр» на Маскву.

Праца С. Новікава, без усялякага сумневу, стане аб'ектам навуковых спрэчак, але на цяперашні час відавочна яго заслуга ў выяўленні арыгінальных дакументаў з нямецкіх фондаў, што доўгія гады былі практычна недаступныя для большасці даследчыкаў, якія працуюць па гэтай праблеме.

Аднак, нягледзячы на тое, што ў навуковы абарот аўтарам упершыню ўведзены шэраг арыгінальных дакументаў, можна заўважыць і адваротны бок такога падыходу – пададзены мінімум гістарычных нарысаў, навуковая каштоўнасць якіх не меншая за самі дакументы. Напрыклад, магчыма, з-за недастатковасці ці нявыяўленасці

на бягучы час асобных фактаў аўтар працы пакідае адкрытымі некаторыя сюжэты ваеннай гісторыі Беларусі лета 1941 года. Унутраная кампанію асобных падраздзелаў гэтай часткі таксама сведчыць пра тое, што тэматычная падборка дакументаў у працы атрымалася не зусім прапарцыянальнай. Асноўная ўвага надаецца дакументам палітычных часцей вермахта, тады як на астатніх удзельнікаў баявых дзеянняў з нямецкага боку аўтар адводзіць толькі трэць сваёй кнігі. Прынамсі, зацікаўлены чытач можа заўважыць, што добра было б шырэй прадставіць дакументы аб дзейнасці люфтвафэ ў небе над Беларуссю (толькі адзін такі дакумент).

Хацелася б звярнуць увагу аўтара і на неабходнасць большага супастаўлення дакументальных крыніц айчыннага і замежнага паходжання. Важна не страціць здаровы сэнс, не перабольшваць значэння нямецкіх архіўных крыніц. У іх таксама магчымы нацяжкі, недакладнасці, жаданне паказаць сябе з лепшага боку. Не трэба іх і гіпербалізаваць, а ў кнізе ў шэрагу выпадкаў гэта адчуваецца. Так, калі пры разглядзе Лепельскай аперацыі аўтар шырока параўноўвае савецкія і нямецкія крыніцы, погляды розных даследчыкаў, то пры разглядзе абароны Брэсцкай крэпасці гэтага не робіцца. Прыводзяцца спасылкі толькі на нямецкія дакументы. А чытач жа не заўсёды падрыхтаваны адпаведным чынам, не ўсе зразумеюць і могуць паверыць некаторым аднабок ім высновам. Думаецца, што тут мэтазгодна было б падкрэсліць значэнне абароны Брэсцкай крэпасці як сімвала мужнасці савецкіх салдат у самым пачатку вайны.

З прысмакам сенсацыйнасці аўтар сцвярджае, што ў шэрагу нямецкіх дакументаў ужываецца тэрмін «праціўнік», а не прапагандысцкі, як ён лічыць, «вораг» (с. 8). Справа не ў прапагандзе. Немцы ішлі супраць нас. Адсюль – праціўнік. А для нас яны былі захопнікамі – ворагамі. Трэба памятаць, што ўсходні паход з самага пачатку планаваўся А. Гітлерам як вайна на вынішчэнне. У вайну мы былі ворагамі, і не трэба сёння здымаць перад немцамі каплюш.

Паколькі ў кнізе фактычна публікуюцца артыкулы, якія ў свой час друкаваліся ў розных беларускіх часопісах, то ў шэрагу выпадкаў гэта прывяло да паўтору адных

і тых жа думак, сцвярджэнняў і фактаў на яе старонках. Так, аб колькасці вайскоўцаў, якія трапілі ў палон у час абароны Брэсцкай крэпасці, гаворка ідзе на старонцы 19 са спасылкай на нямецкія дакументы. Гэтыя ж лічбы прыводзяцца ў другім артыкуле на старонцы 34, але ўжо са спасылкай на адну з публікацый аўтара за 2010 год. Магчыма, тут замест разважанняў аб тым, колькі ж было абаронцаў крэпасці, мэтазгодна яшчэ і яшчэ раз пашукаць адказ у савецкіх архівах. Улічваць трэба ўсю сукупнасць крыніц. Наогул па ўсіх закранутых у рабоце праблемах хацелася б бачыць больш параўнальнага матэрыялу. Пытанні, якія ўзнікаюць аўтар, патрабуюць гэтага.

Важна памятаць, што вайна – гэта трагедыя і мужнасць народа, яго подзвіг. Нездарма ж у Брэсцкую крэпасць людзі едуць з усяго свету, каб пакланіцца яе абаронцам. Справа нават не ў тым, больш ці менш варажых танкаў было на Буйніцкім полі пад Магілёвам, а ў тым, што там упершыню іх разбілі. І ў нашай памяці абаронцы горада на Дняпры былі і застаюцца пераможцамі. Ды і адкрыццё манумента савецкім воінам-танкістам пад Сянно (с. 36) гэта добра, хоць гэта аперацыя, як сцвярджае аўтар, сапраўды не даследавана. І ці варта крытыкі тое, што на пастамент там пастаўлены танк, які сталі выпускаць у СССР толькі ў 1943 годзе, а бітва адбылася ў 1941-м?

Разам з тым неабходна падкрэсліць, што кніга С. Новікава дае ўвогуле дастаткова пераканаўчае ўяўленне аб грунтоўнасці праведзенага даследавання па асобных сюжэтах такой важнай і актуальнай гістарычнай праблемы, як гісторыя баявых дзеянняў Чырвонай арміі на тэрыторыі Беларусі летам 1941 года. Даследчык зрабіў даступнымі для шырокага кола гісторыкаў малавядомыя раней дакументы, упершыню рознабакова паказаў месца, ролю і значэнне баявых дзеянняў Чырвонай арміі і германскага вермахта ў першыя месяцы вайны. Не ўсе высновы, зробленыя аўтарам кнігі, могуць быць прыняты гісторыкамі. Некаторыя з іх абавязкова стануць прадметам дыскусіі. Але гэта сведчыць толькі пра тое, што закранутыя ў кнізе праблемы неабходна яшчэ даследаваць.

Уладзімір КОРШУК,
доктар гістарычных навук, прафесар,
заслужаны работнік адукацыі
Рэспублікі Беларусь